

*Милован Суботић**

*Универзитет одбране – Институт за
стратегичка истраживања*

ГЕОПОЛИТИЧКИ АСПЕКТИ РЕДЕФИНИСАНЕ ДРЖАВНЕ МОЋИ НА ПРИМЕРИМА ЕУ И БАЛКАНА

Сажетак

Државна моћ је у великој мери измењена савременим глобализацијским наративима, но било би одвећ храбро и погрешно устврдити да је глобализација учинила државе непотребним. Иако су многи проблеми данашњег света, попут проблема у контексту безбедности, тероризма, климатских промена и слично, немогући за решавање у националним оквирима, сарадња суверених држава се намеће као „права мера” у одговору на ове и овакве проблеме глобалног карактера. Након елаборације феномена државне моћи кроз њене најзначајније чиниоце, у овом раду је анализиран феномен диспропорције моћи на примеру земаља чланица ЕУ, као и проблеми унутар саме Уније који се рефлектују на балканске земље које се налазе на „европском путу”. Посебна пажња у раду је усмерена ка идентификовању слабости ових земаља, које су уз амбивалентан одговор Уније, допринеле да се на овдашњој позорници интензивира утицај различитих глобалних и регионалних актера данашњице. Имајући у виду интензитет и перманентност пропуштених прилика, како од стране балканских земаља кандидата за чланство, тако и од европске администрације, на крају рада се закључак сам намеће. Уколико на овом простору најскорије не дође до

* Контакт: milovan.subotic@mod.gov.rs

извесније перспективе чланства у ЕУ оних земаља које су „заглављене на европском путу” у игру би значајније могли ући и други играчи вођени различитим интересима, преваходно Кина, Русија, Турска и неке арапске земље.

Кључне речи: *глобализација, државна моћ, Европска унија, Балкан, Русија, Турска, Кина*

ЧИНИОЦИ ДРЖАВНЕ МОЋИ У ГЛОБАЛИЗОВАНОЈ АГЕНДИ САВРЕМЕНОГ СВЕТА

Многе савремене глобалне проблеме, попут криза, ратова, тероризма, етничких и конфесионалних конфликта и слично, појединачне државе нису биле у стању да решавају у сопственим територијалним границама. Глобализација проблема очито је створила је потребу за глобализацијом њиховог решавања, што је довело до „повећања степена међузависности држава и нација, у пољима економско-трговинских односа, технике и технологије, културе, информисања и комуникација, међународне политике, и слично.“ (Деспотовић 2016, 29).

Ипак, глобализација није државе учинила непотребним. „Напротив, да би људи успешно искористили прилике које нуди међународна интеграција, њима је на оба краја њихових трансакција потребна држава. Неуспешне, неуређене, слабе и корумпиране државе избегавају се као црне рупе у глобалном економском систему“ (Vulf2003, 315).

Покушај трајног дефинисања државне моћи „није могућ због једне од најзначајнијих њених особина – трансформације, управо због своје нераскидиве везе са људским односима, који се такође трансформишу у зависности од ситуације до ситуације“ (Суботић 2019, 110). Зато се модерно схватање моћи (снаге) државе анализира кроз шест основних чинилаца на којима се заснива њена снага и развија ауторитет у међународној заједници. То су: становништво, територија, привреда и економија, оружана сила, спољна политика (политичка прилагодљивост) и национална култура.

Основни елементи које *становништво* мора да испуни, како би представљало снагу и моћ државе коју презентује, су бројност, образованост и радна способност. Овладавање савременим технологијама или датост везана за богатство природних ресурса, могу значајно умањити утицај масивност демографског фактора, па у савременом добу нису ретки примери малих нација које су стицајем одређених околности (способности) своје државе учиниле утицајним у светској заједници. Као најчешћи примери малих а утицајних нација наводе се примери Холандије, Швајцарске и Јапана.

Величина *територије* један је од кључних чинилаца државне моћи јер је закономерност једноставна: уколико територија захвата већу површину, она омогућава и ширу искоришћеност простора. Значај територије снажно подупире Арон када каже: „ако је територија једне државе простор, онда је сваки међународни поредак у суштини територијални“ (Арон 2001, 26). Квалитет дате територије одређен је степеном различитих врста искоришћености: пољопривредне, минералне, рудне и енергетске. Коначно, моћ која се црпи примарно из територије је већа са њеном позиционираношћу. То подразумева да је државу, повезану са најважнијим саобраћајним и другим економским и комуникацијским везама других држава, тешко или немогуће учинити изолованом у економском, саобраћајном, па и у политичком смислу.

У савременим проценама *економске моћи* једне земље, подразумевају се и следећи параметри: разноврсност у производњи и извозу, комплетирана и дисперзивна индустрија, финансијска стабилност и образована научно-техничка елита која може да одржава и унапређује економију дате државе. У супротном, слаба привредна основа и неразвијена економија стварају слабу државу чији је утицај у међународним односима незнатан. Такву државу је лако прегласати у међународним организацијама, унизити на разне начине и по разним основама. Те нације по правилу губе свој национални и културолошки идентитет и нужно прихватају други. „Једну ствар треба апсолутно избегавати“, сматра познати француски социолог Тод (Emmanuel Todd), а то је „да заборавимо да су данас, као и јуче, праве силе демографске и образовне природе, а да је права моћ економске природе“ (Todd 2004, 203).

Као једна од најважнијих карактеристика укупне снаге једне државе и даље се легитимише њена *војна моћ*. У новијим прекомпозицијама моћи представља тзв. тврду моћ једне државе и има двоструку функцију. Иако се претежно формулише као одбрамбена или одвраћајућа снага од могуће оружане агресије, у многим случајевима она представља и офанзивни потенцијал дате државе усмерен према другим државама. Када је у питању примена војне силе, „њу успешно примењују само моћне државе“ (Гађиновић 2007, 11). Различити су критеријуми према којима се мери јачина војне моћи одређене државе. Традиционални су углавном подразумевали број војника и бројност војне инфраструктуре,¹ међутим они су у значајној мери иновирани новим временом које је са собом донело и нове технолошке могућности. Државе које немају бројну војску, могу бити војно моћне уколико поседују најсавременију војну технологију, па се данас војно супериорним државама сматрају оне које поседују нуклеарно оружје. Њихов број није поуздан, јер се сумња да неке од њих тајно развијају „нуклеарни програм“. Међутим, „поуздано се тврди да данас САД, Русија, Кина, Велика Британија, Француска, Индија и Пакистан имају нуклеарно оружје, док се сматра да га имају још Израел и Северна Кореја и, претпоставља се, Иран“ (BBC News 2020).

Најбитнији фактор *спољне политике* једне државе јесте њена спољнополитичка прилагодљивост. У најопштијем смислу, спољнополитичка прилагодљивост оличена је у држави вођеној тако да не изазива конфликте, прати савремена кретања у међународној политици и проналази савезнике у политичком, економском и војном смислу, а све то у циљу чувања сопственог спољнополитичког идентитета и интереса. Концепт неутралности, који је дуго био еуфемизам за спољнополитичку прилагодљивост, кроз историју је доживљавао своје модификације.² Традиционална неутралност,

1 У једном од најважнијих издања на српском језику на ову тему - *Сила и моћ у међународним односима*, Радослав Стојановић напомиње да „војни потенцијал подразумева бројност армије, стратешки кадар, квантитет и квалитет наоружања, геостратешки значај територије, систем утврђења, систем командовања, организацију позадине, обуку војске и становништва, борбено искуство и др.“ (Стојановић 1982, 60).

2 “Од самих зачетака међународних односа постојале су ситуације у којима су се две или више држава налазиле у спору и сукобу, док су други политички ентитети и друге државе, настојале да избегну учешће у сукобима полазећи од властитих интереса. Примери су бројни,

подразумевала је политичку и војну неангажованост, односно војно неучествовање у конфликтима изван сопствене територије. Иако војна неутралност и данас често подразумева и политичку (државну), то не мора да буде правило. Тако „држава може да буде чланица међународних организација, али уколико њена војска не учествује у војним операцијама тих организација има обавезу да информише међународну заједницу да се њена оружана сила неће војно мешати у сукобе трећих држава и да ће употребити силу само ако буде војно нападнута и на тај начин изложена страној војној сили“ (Радаковић 2011, 299).

Конечно, значајан чинилац државне моћи оличен је у њеној *националној култури*. Она представља скуп свих идеја на основу којих се на нивоу одређене заједнице одређује све оно важно, вредно и чему дато друштво тежи. Иако се данас успеси одређене нације углавном везују за економско-материјалне показатеље, постигнућа у класичној култури (књижевност, музика, сликарство), доприносе престижу нације и државе. Култура стога представља „временски печат једне нације, а односи се на образце везане за мишљење, живљење, циљеве и деловање нације, па тако и државе која представља матицу одређене културе“ (Maciois and Gerber 2011, 43). Културни обрасци су се у периоду колонизације наметали од стране колонијалних сила помоћу копирања сопствених културних образаца. Постоје и примери где су поједине државе везивале свој културни идентитет за неку другу државу, иако нису биле у формалном колонијалном односу са носиоцем културног обрасца. Такав је пример Румуније која је у процесу стварања идентитетских посебности имала потребу стварања културне разлике у односу на своје словенске суседе, па је француска култура узимана за образац према коме је ова земља обликовала сопствене културне параметре.³

почевши од античке Грчке и првог сведочанства Тукидида о грчком полису који је хтео да избегне учешће у сукобу између Атине и Спарте” (Novaković 2011, 6).

3 Иако „Румунија никада није била део француског империјалног царства, она је преко руских велепоседника, који су на својим имањима неговали француски језик и културу, на посредан начин усвојила културу Француске“ (Stojković, 2002:16).

ДИСПРОПОРЦИЈА ДРЖАВНЕ МОЋИ МЕЂУ ЧЛАНИЦАМА ЕУ

У савременим међународним односима, моћ и утицај сваке државе дефинисани су пре свега већ елаборираним чиниоцима, који у коначном стварају пирамиду моћи данашњице. Положај мањих и средњих земаља обележен је дихотомношћу међународног поретка. Она се с једне стране огледа у његовом анархичном оквиру у којем највеће силе углавном имају последњу реч, док са друге стране сведочимо настојањима да се створи уређенија заједница равноправних, суверених земаља и релаксиран поредак заснован на правилима у оквиру међународних институција. Свет је добрим делом заснован на међусобној сарадњи држава, а не искључиво на сировом надметању. Примери „произведене нестабилности“ након интервенција у Ираку, Либији или Сирији, сведоче да груба сила није сама по себи довољна за решавање сложених друштвених проблема, те да подела на „мале“ и „велике“ не гарантује *a priori* успех „великих“. Као пример посебног успеха мале земље да реализује свој интерес у сукобу са много већом, наводи се тзв. Бакаларски рат (Cod War) између Исланда и Велике Британије, завршен 1976. године, када је „Уједињено Краљевство прихватило исландску ексклузивну рибарску зону од 200 наутичких миља” (Steinsson 2016, 37).

Положај малих и средњих земаља сматра се релативно повољнијим у ситуацији када оне чине део ширег и јасним правилима дефинисаног савеза, који им пружа могућност коришћења посебних инструмената деловања и утицаја. Можда најбољи пример овоме јесте Европска унија. Првобитна асоцијација (ЕЕЗ) настала је средином прошлог века управо као заједница земаља које су настојале да удруживањем створе неку врсту економске и политичке противтеже у међународном систему строгог биполарног поретка.

Са глобализацијом, односно постепеном променом међународног система у којем све већу улогу има правилно усмерена „мека моћ“, изнова се поставља и питање у којој мери је разлика између „мањих”, „средњих” и „већих” земаља уопште релевантна. Да не помињемо да нас и ранија

историја учи да величина државе и њена моћ не морају да буду еквивалентне, односно да мали обим земље не мора да аутоматски значи и „немоћ” у некој конкретној ситуацији. Хил (Christopher Hill) тако с правом примећује да “величина и положај садрже велике користи, али и велике трошкове за дату земљу” (Hill 2003, 169).

Конструкција Европске уније, односно заједница које су јој претходиле, од почетка је инсистирала на осетљивости односа између великих и малих земаља. “Ова чињеница је узета у обзир и приликом сукцесивних проширења ЕУ, како у погледу формирања главних тела ове интеграције, тако и у погледу процеса одлучивања” (Lopandić 2010, 102).

Иако не постоји чврста дефиниција тога шта се данас назива малом земљом или земљом средње величине, сматра се да већина држава чланица ЕУ спада у ове две категорије, са изузетком пет земаља које у европским оквирима представљају релативно „велике“ државе (Немачка, Француска, Италија, Шпанија и Пољска). Према томе, у мање и средње земље бисмо могли уврстити чак 22 од 27 чланица Уније.⁴ Погодност коју оне имају унутар ЕУ заснива се на устројству Уније као транспарентог политичког и правног система који функционише према начелима тражења компромиса и усклађивања интереса свих чланица, без обзира на разлике у величини.

Тако свих 27 земаља ЕУ предлаже по једног члана Европске комисије. Уз то, принцип тзв. блокирајуће мајине (приликом гласања у Савету министара) гарантује малим и средњим земљама да не могу бити лако прегласане од стране оних већих. Државе чланице настоје да остваре значајнији утицај и повезивањем унутар различитих субрегионалних групација, попут Вишеградске групе, земаља Бенелукса, Балтичке тројке и слично, што ће се, нарочито у случају прве групације, показати и као потенцијални проблем по питању усаглашености према нарочито осетљивим питањима, какво је без сумње актуелно питање масовних миграција ка Европи.

4 Велика Британија је званично напустила Унију 1. јануара 2020. године, чиме је број чланица сада 27. Заговорници снажније Уније сматрали су да ће након Брексита ојачати њен интегративни карактер. Но, као да је улогу Британије преузела Холандија. “Ни велика ни мала чланица ЕУ постала је свакако једна од кључних у свим процесима. Утицај Краљевине Холандије далеко је изнад величине те државе.” (Palokaj 2020).

Процес одлучивања у ЕУ “огледа се тако у непрестаној потрази за *ad hoc* савезима, при чему је најважнији „коалициони капацитет“ сваке земље, који углавном не зависи од њене величине, него много више од идеолошке и интересне оријентације држава чланица” (Lopandić 2017).

Основни критеријуми груписања држава чланица ЕУ произилазе из више класификационих параметара (богатије или сиромашније, више „либералне“ или „протекционистичке“, више или мање окренуте заштити потрошача или фаворизовању послодаваца и слично). Па ипак, у динамици преговарања унутар ЕУ не може се занемарити чињеница да су веће државе попут Немачке и Француске у већој могућности да наметну своје погледе кроз тела попут Европског савета, где се примењује метод „међувладине сарадње“. Са друге стране, „мале и средње земље се више фокусирају на постизање одређеног броја ограничених, али битних националних циљева, што им неретко пружа бољи маневарски простор у односу на веће земље, чији циљеви су бројнији, па тиме и разуђенији” (Lopandić 2017).

Снага малих и средњих земаља унутар ЕУ највише се показује кроз иницијативе у њиховом регионалном контексту према земљама „не-чланицама“ (релације: Грчка – Турска, Пољска – Русија, Хрватска – Србија и сл.). Овакви и слични примери током последњих година довели су до бројних покушаја чланица ЕУ да врло уске националне интересе (нпр. односе према суседима, мигрантском питању, оспоравањем неких од достигнутих вредности у области људских права и слобода) аутоматски прогласе „европским“, односно да покушају да потпуно „национализују“ спољну политику ЕУ. Овакав тренд је произвео различите тензије унутар ЕУ, како између држава чланица, тако и у односима држава чланица са Европском комисијом, која је званични заступник заједничких интереса земаља Уније.

БАЛКАН КАО ПРИМЕР ПРЕЛАМАЊА МОЋИ ВЕЛИКИХ СИЛА

Од раних деведесетих и дисолуције СФРЈ постајало је све очигледније присуство различитих центара моћи и утицаја који су се преламали на овом, вековима турском, подручју. Након разградње државе која се у европским оквирима категорисала као распектабилно значајна и утицајна, дошли су на ред глобализацијски наративи са израженом тежњом да се „државе сведу на праву меру“ (*'right-sizing' of the state*). Иначе, овај својеврсни коректив јаке државе схваћен је првенствено у смислу „преференција политичких агената да у центру постојећих режима успоставе унутрашње и спољне границе које сматрају одговарајућим” (O’Leary 2004, 2).

Почеци југословенске кризе имали су средишње место у трагањима, како локалних тако и глобалних актера, за „трајним” решењем бројних унутардржавних и регионалних проблема ове мултиетничке балканске државе. Глобализација је, са лепезом различитих институционалних иновација, „уткана у огромну ‘машинерију демократске транзиције’ да би, (бар декларативно, прим. М.С.), омогућила ненасилну консолидацију држава“ (Bayart and Brown 2007, 12).

Оно што је карактеристично за земље источне Европе, па тако и ове балканске јесте бруталан прелазак на парадоксалан глобални политички поредак, који је истовремено захтевао да њихове границе буду јаке - „границе нису замрзнуте, али државама је практично забрањено да их мењају силом” и слабе – „не треба да раздвајају људе”, већ да их „везују заједно” (Zacher 2001, 246). Као резултат помешаних очекивања (великих) и (не) одговарајућег одговора на њега (малих) појавила се чињеница да у „савременом периоду настане много више слабих држава, чије су границе по правилу стабилне” (Hironaka 2005, 2).

Иако је понекад тешко јасно раздвојити инжењеринг прва два чиниоца државне моћи (становништва и територије) у односу међународне заједнице (првенствено САД И ЕУ) према новоствореним ентитетима бивше Југославије можемо препознати “најмање три различита западна одговора” (Sir

jaković 2011, 109), односно различит начин укључивања у западнобалканске државотворне подухвате.

На примеру Србије смо били сведоци „свођења државе на праву меру” деактивирањем агенде територијалног интегритета, што је имало снажну међународну подршку. Косовски преседан је пример ретког случаја у међународним односима, када је скоро плебисцитарном подршком Запада прихваћена сецесија без претходног постизања консензуса. Овај преседан је у западним дипломатским круговима правдан тиме да је у питању „историјска реткост која нема везе ни са једним принципом или идејом на коју се редовно позивају аутори сличних прокламација у новијој историји“ (King 2010, 127).

На примеру Хрватске је уочљива примена другачијег принципа и то у односу према првом чиниоцу државне моћи, према становништву. Наиме, у одговору кључних западних земаља на прогон српског становништва са простора тадашње Републике Српске Крајине препознаје се давање легитимитета према “обезбеђивању одговарајућег становништва”, које је „утрло пут консолидацији државе” (King 2010, 129). Из овог примера се види да је међународна заједница прихватила резултате спроведене мешавине насилних и административних политика, који су ефикасно елиминисали могућност да српска мањина испостави захтеве за добијање територијалне аутономије.

Нарочито индикативан пример различитих аршина међународне заједнице према новоствореним балканским државама јесте онај који се тиче Босне и Херцеговине и Македоније (данас Северне Македоније). Анализирајући прва два чиниоца државне моћи на примеру ових земаља евидентно је да су обе су искусиле насилно „обезбеђивање одговарајућег становништва”, али је „свођење државе на праву меру” остало ограничено на успостављање јасних, мада често невидљивих, унутрашњих граница. Ове две земље, нарочито БиХ, данас представљају слабе и подељене државе са много већим ризиком од обнове сукоба. „Значајан део становништва ових земаља (етнички Албанци у Северној Македонији, те етнички Срби и Хрвати у БиХ) не сматра ове државе својим,

те машине заставама, и буквално и метафорички, суседних матичних држава” (Ćirićković 2011, 112). Са друге стране, повратак расељених из ратова деведесетих, који би био на линији поништавања резултата „етничког чишћења” остао је „незадовољавајући” (UNHCR, ОСНА 2007, 80) јер је према повратницима махом одговорено мешавином нетрпељивости и игнорисања које спроводе припадници доминантне етничке и(ли) конфесионалне групе у одређеној области.⁵

Из ових дивергентних одговора међународне заједнице (САД и најважнијих земаља ЕУ) према земљама овог региона види се континуитет реалполитике, са елементима пристрасности, селективне демократије и међународног права. Поменути преседани сугеришу да је, у непромењеним констелацијама моћи великих играча данашњице, могуће и прихватање („награђивање”) евентуалне нове насилне изградње држава уз непоштовање универзалних норми.

ГДЕ ЈЕ БАЛКАН ДАНАС НА ЕВРОПСКОЈ АГЕНДИ?

Данас се с правом може рећи да је простор који различити аутори називају другачијим именима (Југоисточна Европа, Западни Балкан, простор бивше Југославије и слично) својеврсни полигон геополитичког надметања, које се одвија у непосредном суседству или у самим државама региона. Актера је више него довољно. Поред старих империјалних играча и њихових асистената, од којих су неки у новом руху, ту су и нови глобални актери који луцидно комбинују геополитику са геоекономијом. Продор „нетрадиционалних“ великих играча на овим просторима условљен је многим слабостима земаља региона, али и индолентношћу европске администрације према овом простору.

Оно што би се у мањој или већој мери могло приписати свим овим земљама јесте оно што се у европским оквирима описује флоскулом „недостатак доброг или демократског управљања“ (*good governance, democratic governance*). Правосуђе није ефикасно нити независно, већ је подложно политичким утицајима. Корупција је широко распрострањена,

⁵ Овакво стање опстаје без обзира да ли је реч о територијама са предратном етничком већином или о оној која је створена етничким протеривањем.

а борба против организованог криминала је и даље се не може сматрати успешном. У складу са трендом раста аутократских тенденција у Европи и целом свету, „регионом се шири пошаст популизма оличеном у расту десних уверења, а лична и готово ничим ограничена власт водећих политичара постала је одлика готово свих политичких режима на Западном Балкану“ (Freedom House 2019, 10). Економска криза започета 2008. године, уз неререформисан и нефлексибилан привредни сектор, додатно је дестабилизovala овај регион. Мигрантска криза са протоком скоро милион економских миграната и избеглица на рути према западној Европи и најновија криза изазвана пандемијом COVID-19 само су нови лоши моменти који употпуњују ову суморну слику. Раскорак између развијености западнобалканских привреда и оних из ЕУ не буди оптимизам: „регион је у просеку на једва 30 одсто развијености у односу на просек ЕУ, уз велике разлике између земаља“ (Anastasiјевић 2018). Рецидивни идентитетских трвења из деведесетих су и даље веома снажни, а стиче се утисак да европска администрација нема нарочито слуха нити жеље да се значајније укључи у њихово превазилажење.

Додатни проблем европског контекста за земље које су у процесу евроинтеграција је вишеструка криза Европске уније која већ неколико година није у стању да нађе решења за различит корпус криза (економску, институционалну, идентитетску, те кризу демократског дефицита и политичког вођства). У таквим условима, у којима се често говори о могућем распаду Уније, државе из „чекаонице за чланство“ природно губе поверење у вођство ЕУ и њену спремност да настави пријем нових чланица у скоројој будућности. Некадашњи магнетизам чланства и популарност ЕУ опције круни се широм региона. Нарочито су индикативна истраживања према којима „на Балкану данас живе млади који верују да њихове земље никада неће постати део Европске уније“ (Jović 2019).

Занимљиво виђење релације „ЕУ – Балкан“ износи професор Ерик Горди (Eric Gordy), познавалац балканских прилика са Универзитетског колеџа у Лондону (University College London), који истиче да је „сасвим могуће да су све кандидатуре биле део плана да ЕУ задржи утицај над балканским земљама јер је увек могла да им каже да неће постати чланице

ако се не понашају добро“, и наставља, „та стратегија има све мање ефекта с обзиром на то да се све већи број људи изгледа слаже да ове земље никада неће ући у ЕУ“ (Rujević 2017). Отежавајућа околност по земље кандидате са овог простора јесте и тренд национализације политика Европске уније, у оквиру које се аспирантима у региону испоручују услови за даљу интеграцију од самих земаља чланица, који су често у нескладу са заједничком политиком ЕУ. Мигрантска криза, која је добила маха током 2015. Године, била је додатни тест на којем је Унија пала због нејединства, међусобних неслагања чланица и изостанка солидарности и заједничке акције. Неодговарајући однос европских институција према земљама тзв. балканске руте и спекулације које су се појавиле око враћања великог броја миграната у земље у којима су првобитно евидентирани, додатно је усложнила ионако компликован однос између очито разједињених чланица ЕУ и земаља на западнобалканској рути које су у процесу придружења.

КОМЕ ТО РЕГИОН ПРЕПУШТА ЕУ?

Неповољна клима према проширењу Уније изнутра, преноси се на ове просторе који су одвајкада парадигма за укрштање интереса различитих глобалних актера. Деведесетих година Турска је снажно имплементирала своје присуство и утицај. Двехиљадите су донеле консолидацију руског утицаја кроз економско и инвестиционо присуство, док декаду на измаку обележава Кина која значајно повећава свој утицај и присуство у региону.

Према истраживачима Руског савета за међународне односе направљена је класификација⁶ која користи својеврсну кошаркашку терминологију и њоме осликава хијерархију моћи водећих државних актера данашњице у односу према Балкану путем три групе утицаја различитог интензитета и перманентности деловања.

Прву групу чине *плејмејкери* (главни играчи-актери). У ову групу спадају САД, ЕУ и Кина, сходно реалној моћи коју имају и коју могу да пројектују у региону. ЕУ се оријентише на

⁶ Класификација водећих државних актера данашњице према: (Entina and Pivovarenko 2019).

политичку стабилност, разрешење територијалних и сличних размирица, ограничавање негативног утицаја осталих сила и наставак интеграционих процеса ка Унији (али без тврдох гаранција). Приоритети САД су учвршћивање сопственог економског присуства, развој алтернатива за обезбеђење енергената и проширење војног присуства кроз успостављање војних база. Кина проширује свој политички и економски утицај у регионима где су присутне САД и ЕУ и настоји да имплементира свој пројекат познат као „Један појас – један пут“, што подразумева инвестиционе и инфраструктурне пројекте, те пласман „лакхих кредита“.

Другу групу утицаја чине *крилни играчи* (помоћни актери), који испољавају значајан али не и пресудан, нити перманентан утицај на регион. У ову групу земаља спадају Велика Британија, Турска и Русија, силе које су традиционално кроз историју испољавале свој утицај у региону. Велика Британија, према наведеном истраживању, унапређује сопствене механизме утицаја и интеракције са ЕУ и НАТО у погледу присуства у региону и тежи да ограничи утицај Русије и других спољних актера. Турско ширење утицаја у региону првенствено се тиче стварања маневарског простора за деловање према другим силама пре свега према САД, ЕУ, Кини и Русији. Она истовремено проширује културни и верски утицај, док на другој страни форсира енергетске пројекте и развија трансационалне саобраћајне капацитете како би се укључила у кинески пројекат „Један појас један пут“. Русија настоји да задржи своје економско присуство у региону, да одржи историјски утемељен политички и културни утицај, али и да избегне конфронтацију тражећи моделе неконфликтних релација у односима са ЕУ и НАТО.

И коначно, трећу групу у овој класификацији чине *епизодни играчи* (повремене актери, резервни играчи). Њихова улога је сведена је на повремено ситуационо активирање, што их чини мање утицајним и непредвидивим учесницима. Ову групу чине Аустрија, земље Вишеградске групе (Мађарска, Пољска, Чешка и Словачка) и арапске земље богате нафтом⁷. Земље Вишеградске групе укључују се у интеграционе процесе

⁷ Неке од њих, попут Саудијске Арабије и УАЕ, имају потенцијал и аспирације да се значајније наметну и тиме пређу у вишу групу утицаја.

региона ка ЕУ у жељи да подупру сопствене позиције у Унији, рачунајући на сличности које донекле имају са земљама региона, као и да повећају ниво сопствене безбедности у погледу терористичких претњи и илегалних миграционих токова. Поједине арапске земље, извознице нафте, такође испољавају свој утицај у региону учешћем у саобраћајним, логистичким, урбанистичким и агрокултурним пројектима. У регионалном контексту, нарочито у земљама са значајнијом муслиманском популацијом, значајано је и усмерење ка проширењу културног и верског утицаја.

НИ РУСИЈА, НИ ТУРСКА – КИНА?

Наведене препоруке поменутих руских истраживача које потенцирају важност веће присутности Русије на овом простору могу се схватити и као резултат критичке анализе постојећих руских стратегијских докумената о њиховој спољној политици. Наиме, према најновијем доступном концепту руске спољне политике (Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation 2016), из којег се види листа приоритета руске спољне политике по конкретно наведеним регионима и земљама у целом свету, не препознаје западнобалкански регион. Истовремено, међусобно супротстављени интереси Русије и Турске не ескалирају јер су обе земље процениле да им је већи проблем у овом тренутку Европска унија. Овај принцип кохабитације и стављања по страни међусобних проблема у корист других већих проблема које обе земље имају у односима са Западом, односи се не само на балкански регион, већ и на друге географске области попут Кавказа, Сирије, Централне Азије и слично. Стога се може очекивати наставак досадашњих прагматичних трендова у спољној политици Турске и Русије и њихова даља присутност и активности на Балкану и у Србији, уз уздржавање од било каквих међусобних сукоба. Нарочито имајући у виду да Балкан и Србија нису високо на листи приоритета у руској и турској стратегијској агенди.

Међутим, оно што у последњој деценији представља новост јесте интензивирани динамика Кине у овом региону која, поред геополитичких, има и веома практичне економске

разлоге. Нарочито повољно место у региону за остварење ових двојаких кинеских интереса свакако је Србија.

Интензивни политички односи Србије са Кином добили су нову динамику након једностраног проглашења независности Косова, услед напора Србије да се смање капацитети за његово даље међународно признавање. За Кину је овај сецесионистички потез био неприхватљив с обзиром на аналогију са „Принципом једне Кине“. На таласу ових приближавања, јачање односа је уследило већ 2009. године када су Србија и Кина потписале „Заједничку изјаву о успостављању Стратешког партнерства“. То је уједно био „први споразум о стратешком партнерству који је Србија потписала са неком страном државом у својој модерној историји⁸, и до данас остала једина земља Западног Балкана која је остварила овај облик партнерства са Кином“ (Igrutinović, Janjić i Subotić 2019, 40).

Додатни напредак у кинеско-српским односима постигнут је три године касније потписивањем „Свеобухватног стратешког партнерства“ као највишег нивоа партнерства које једна држава може имати са Кином. Досадашња спољнополитичка пракса Кине нам говори да „ова земља увећава свој ниво сарадње са одређеном државом углавном када процени да је постигнуто политичко поверење и позитиван резултат у досадашњој сарадњи“ (Struver, 2020).

У односу на друге балканске државе, Србија је остварила не само најближе политичке везе са Кином, већ и оне мерљивије - економске.⁹ Поред несумњиве користи коју Србија има од наведене сарадње остаје индикативно да су ови пројекти добили несразмерну количину позитивног маркетинга од стране медија у Србији, где су махом представљани као инвестиције, а не као зајмови, што у суштини и јесу. Трговинска размена између две земље такође бележи тренд раста. Према најсвежијим подацима Завода за статистику Републике Србије, укупна годишња вредност трговине између две државе била

8 Следећа стратешка партнерства су потписана са Италијом 2009. године, Француском 2011. године, Уједињеним Арапским Емиратима, Русијом и Азербејџаном 2013. године.

9 Први уговори односили су се на изградњу моста Земун – Борча преко Дунава и ревитализација термоелектране Костолац Б. Касније се већ кренуло са захтевним инфраструктурним пројектима, укључујући три деонице ауто-пута Е763 (на Коридору XI), делове обилазнице око Београда, модернизацију железничке пруге Београд – Будимпешта и изградњу новог блока термоелектране Костолац. Према: (Igrutinović, Janjić i Subotić 2019, 45).

је близу 3 милијарде долара у 2019. години, са израженом диспропорцијом значајном у корист Кине – вредност увоза из Кине била је близу 2.6 милијарди долара. Тако је Кина је чинила 9.6% укупног увоза Србије и тек 1.8% њеног укупног извоза у 2019. години. (РЗС 2020). Иако су наведене инвестиције превасходно из домена привреде и економије, „у другом кораку оне имају и јасне геополитичке импликације“ (Гајић 2018, 25).

Најсвежији пример узлазног кинеског утицаја у Србији свакако је и актуелна ситуација са пандемијом COVID-19, која је цео свет очигледно затекла неспремним. Пре него што је вирус постао глобална пандемија, Влада Србије је на више начина покушала да искаже солидарност са Кином, као првом државом која се суочила са кризом. Са бележењем првих случајева овог вируса у Србији, а нарочито са чињеницом да је број заражених почео да расте, Србија је кренула у кампању за страном помоћи, нарочито у погледу медицинског материјала, препознајући све озбиљнију ситуацију у оближњој Италији. Незадовољан недостатком брзог одговора ЕУ у времену кризе, председник Александар Вучић послао је снажну поруку јавности током ванредног телевизијског обраћања нацији изјавивши: „Европска солидарност не постоји. То је била бајка“ (Simić 2020). Том приликом је апострофирано “челично пријатељство” са Кином, коју је председник Вучић означио као „једину која може да помогне Србији и као државу у коју се, у тренутку кризе, полагају највеће наде” (Zorić 2020). Наведене изјаве су имале снажан утицај на јавност и допринеле расту поверења наших грађана према овом, све битнијем, глобалном “играчу” данашњице.

Уз више ваздушних пошиљки са медицинском опремом, пристигао је и тим састављен од шест кинеских медицинских стручњака ангажованих да, уз искуство у борби са новим вирусом, понуде савете о мерама које су произвеле најбоље резултате у Кини. Иако домаћи медији некада и неумерено истичу ову помоћ, још увек није познато шта тачно од те помоћи представља донацију Кине, а шта (и под којим условима) иде на терет државног буџета Србије. С обзиром на то да је борба против вируса у току, тачан утицај ових активности на јачање меке моћи Кине у Србији се не може поуздано знати. Ипак, користећи се закономерношћу да подршка јавности у великој

мери зависи од нивоа медијске покривености и политичке промоције, очекује се да ће се популарност Кине свакако додатно увећати у очима домаће јавности.

У европским политичким круговима се неретко истиче забринутост да би Кина могла да злоупотреби ситуацију са актуелном пандемијом и прошири свој политички утицај у Србији и региону. Поглед европске администрације на ову релацију утицаја најчешће је усмерен ка “лаким кредитима” којим је Кина заплуснула земље региона. Без обзира да ли се ради о Црној Гори, Србији, Македонији или Босни и Херцеговини, када су у питању кинески зајмови, начин размишљања и пословни приступ је скоро идентичан. Европска администрација истиче да “ове земље нису у потпуности свесне замке која је скривена у пословном моделу који на почетку изгледа обећавајуће” (Garčević 2020).

Кина је свакако спремна (и способна) да ојача своје упориште у Србији и региону, углавном услед недостатка истинске посвећености европским интеграцијама земаља региона, што је удружено са геополитичком неспремношћу Уније да посвећено и искрено подржи Србију и остале државе региона које су “на европском путу”. Најновији пример са актуелном пандемијом учи нас још нечему. Помоћ ЕУ, која је свакако била неблаговремена, у Србији је прошла “испод радара”. Ово показује да ће ЕУ, без одговарајућег стратешког приступа и правовременог деловања, остати у другом плану, док ће друге државе, као што је Кина, наставити да шире свој утицај. Узевши све у обзир, актуелна пандемија је показала да је сарадња Србије са Кином у једном тренутку ишла на штету угледа ЕУ, делујући противно духу процеса приступања. Ипак, Кина до сада није показала видљиву намеру да наруши процес приступања Србије ЕУ. Разлог за то је реалполитичке природе, јер би чланство Србије у ЕУ највероватније одговарало циљевима иницијативе „појас и пут“, као и кинеским економским интересима уопште. Чак и ако би Кина имала латентну намеру да поремети или успори процес приступања Србије ЕУ, поређење свеукупног економског и политичког значаја Кине и ЕУ у Србији и региону, још увек показује да би способност Кине да то учини била прилично лимитирана.

ЛИТЕРАТУРА

- Anastasijević, Dejan. 2018. „Zapadni Balkan: Sve dalje od EU”. *BBC News na srpskom*, 18. april, 2018.
- Арон, Рејмон. 2001. *Мир и рат међу нацијама*. Сремски Карловци: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Bayart, Jean-Franois and Brown, Andrew. 2007. *Global Subjects: a Political Critique of Globalization*. Cambridge: Cambridge by Polity Press.
- BBC News. 2020. „Nuklearno naoružanje: Koje države ga imaju i u kojim količinama”. *BBC News na srpskom*, <https://www.bbc.com/serbian/lat/svet-51109505>, 19/05/2020.
- Vulf, Martin. 2003. „Da li će nacionalne države preživeti globalizaciju”. U: *Globalizacija – mit ili stvarnost* (prir. Vladimir Vuletić). Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Гајић, Александар Саша. 2018. „Геополитичка позиција Србије: између атлантизма, евроазијства и кинеског утицаја”. *Политика националне безбедности*, бр. 2, стр. 13-29.
- Garčević, Vesko. 2020. „Zapadni Balkan između EU, Rusije i Kine: ko ima kontrolu?”. *Remarker*, 17. avgust 2010.
- Гађиновић, Радослав. 2007. „Примена силе у међународним односима”. *Српска политичка мисао*, 3-4, стр. 9-22.
- Деспотовић, Љубиша. 2016. „Антиномије националне (не) моћи: Глобализацијски и геополитички контекст националне безбедности Србије”. *Политика националне безбедности* бр. 2, стр. 27-45.
- Entina, Ekaterina and Pivovarenko, Alexander. 2019. „Russia in the Balkans – The Balkans at the Epicentre of International Developments”. RIAC report, January 13, 2019, *Russian International Affairs Council*.
- Zacher, Mark. 2001. „The Territorial Integrity Norm: International Boundaries and the Use of Force”. *International Organization*, vol. 55, issue 2, pp. 215-250.
- Zorić, Ognjen. 2020. „Kina i Srbija: Čelično prijateljstvo u doba korone”. *Radio Slobodna Evropa*, 18. 3. 2020.

- Igrutinović, Milan, Janjić, Miloš i Subotić, Strahinja. 2019. *Kineski uticaj na Zapadni Balkan*, Beograd: Centar za evropske politike.
- Jović, Dejan. 2019. „Na Balkanu sve manje ‘vernika’, u EU sve više ravnodušnih”. *Tanjug* 13, decembar 2019.
- King, Charles. 2010. *Extreme Politics: Nationalism, Violence, and the End of Eastern Europe*. New York: Oxford University Press.
- Lopandić, Duško. 2010. „Male i srednje zemlje u međunarodnim odnosima i Evropskoj uniji”. *Međunarodni problemi*, br 1, str. 79-112.
- Lopandić, Duško. 2017. „Kako članstvo u EU jača položaj zemalja male i srednje veličine”. *European Fund for the Balkans*, 26. jun 2017.
- Maciois, John and Marie Gerber, Linda. 2011. *Sociology*. Toronto: Pearson Prentice Hall.
- Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation. 2016. „The Foreign Policy Concept of the Russian Federation”, *Approved by President of the Russian Federation Vladimir Putin*, on November 30, 2016.
- Novaković, Igor. 2011. „Koncept neutralne države”. *Međunarodna politika*, br. 114, str. 5-20.
- O’Leary, Brendan. 2004. „Introduction”. In: Brendan O’Leary, Ian S. Lustick, and Thomas Callaghy (eds.) *Right-sizing the State. The Politics of Moving Borders*. New York: Oxford University Press.
- Palokaj, Augustin. 2020. „Ovo je tajna velike moći relativno male države”. *Jutarnji list*, Zagreb, 22. jul 2020.
- Радаковић, Милован. 2011. „Политички и војни аспект неутралности”. *Политичка ревија*, бр.1, стр. 297-307.
- Републички завод за статистику Србије. 2020. *База података о спољној трговини*, <https://www.stat.gov.rs/sr-latn/oblasti/spoljna-trgovina/> 31/05/2020.

- Rujević, Nemanja. 2017. „Krajnja stanica – čekaonica“. *Vreme* br. 1379, 8. jun 2017.
- Simić, Julija. 2020. „Serbia turns to China due to ‘lack of EU solidarity’ on coronavirus“. *Euractiv*, 18. 3. 2020.
- Steinsson, Sverrir. 2016. „The Cod Wars: a re-analysis“. *European Security*, March 2016.
- Стојановић, Радослав. 1982. *Сила и моћ у међународним односима*. Београд: Радничка штампа.
- Stojković, Branimir. 2002. *Identitet i komunikacija*. Београд: FPN: Čigoja.
- Struver, Georg. 2020. „Diplomatija kineskog Strateškog partnerstva: Determinante i ishodi međunarodnog svrstavanja“, *GIGA - Nemački institut za globalne prostorne studije*, 29/05/2020.
- Суботић, Милован. 2019. „Трансформација руске моћи у глобалном контексту и на примеру Србије“. *Политика националне безбедности* бр. 2, стр. 109-132.
- Todd, Emmanuel. 2004. *Kraj imperija, Ogled o raspadu američkog sustava*. Zagreb: Masmmedia.
- Ćirjaković, Zoran. 2011. „Svođenje postjugoslovenskih država i njihovog stanovništva na pravu meru“. *Bezbednost Zapadnog Balkana* br. 21, str. 103-115.
- UNHCR, OCHA, etc. 2007. *Handbook on Housing and Property Restitution for Refugees and Displaced Persons*. Turin: International Training Centre of the ILO.
- Freedom House. 2019. *Nations in Transit*. <https://freedomhouse.org/report/nations-transit> 19/07/2020.
- Hill, Christopher. 2003. *The Changing Politics of Foreign Policy*. New York: Palgrave MacMillan.
- Hironaka, Ann. 2005. *Neverending wars: the international community, weak states, and the Perpetuation of Civil War*. Cambridge: Harvard University Press.

Milovan Subotić

University of Defence - Strategic Research Institute, Belgrade

**GEOPOLITICAL ASPECT OF REDEFINED STATE
POWER ON THE EXAMPLES OF THE EU
AND THE BALKANS**

Resume

Globalization did not make states unnecessary. On the contrary, in order for people to successfully take advantage of the opportunities offered by international integration, they need a state at both ends of their transactions. Weak, disordered and corrupt states are being avoided as black holes in the global economic system. The modern understanding of power (strength) of the state implies six basic factors on which its strength and authority in the international community are based. Those are: population, territory, economy, armed forces, foreign policy (political adaptability) and national culture. In this paper, modern international relations, the power and influence of each state are defined through elaborated factors which create the pyramid of power of today. The position of small and medium-sized countries is analysed on the example of the EU countries. These countries are trying to have a more significant influence on decision-making process through connection within various subregional groups, such as the Visegrád Group, the Benelux countries, the Baltic states and the like. This, especially on the example of the first group, will prove to be an issue in achieving full compliance of the EU countries, especially regarding the sensitive issues such as a mass migration to Europe. Recently, we have witnessed numerous attempts by the EU members to automatically declare narrow national interests as “European”, i.e. to try to “nationalize” the EU foreign policy. This trend has produced various tensions within the EU, both between member states and within the relation of member states with the European Commission, which is the official representative of the common interests of the EU countries. Dissonant characteristics that are present at the EU level, such as economic imbalance, “centre-periphery” issues, and crises of political systems, have

negative affect on political systems and economic dynamics of the Western Balkan countries, with a notable increase in Euro-scepticism. The unfavourable climate towards the EU enlargement from the EU itself is being transferred to the local levels which have always been a paradigm of intersection of the interests of both state and non-state global actors. During the 1990s, Turkey strongly implemented its presence and influence. Then, 2000s brought the consolidation of Russian influence through economic and investment presence, while the ending decade is marked by China which significantly increased its influence and presence in the region. Almost three decades after the break-up of Yugoslavia, the rest of Europe has been warned that there is a political and economic vacuum in the Balkans' societies, which could soon turn into a security and political issue. If soon as possible there is no more certain prospect of the EU membership for those countries that are "stuck on the European path", other players could enter the game more significantly, primarily China, Russia, Turkey and some Arab countries. Concerns that China could use the situation with the current COVID-19 pandemics and expand its political influence in Serbia and the region, are increasingly expressed in the European political circles. The concern is not without reason. The European response has been waited for too long.

Keywords: *globalization, state power, the European Union, the Balkans, Russia, Turkey, China*

* Овај рад је примљен 13. августа 2020. године, а прихваћен за штампу на телефонском састанку Редакције, 1. октобра 2020. године.